

KİTAP İNCELEMESİ

YUSUF AKÇURA, *SİYASET VE İKTİSAT*, Yayına Hazırlayan: E. Kılınc, Ötüken Neşriyat, 3. Basım İstanbul, 2020, 214 Sayfa

Kaan AKMAN*

“Unutulmamalıdır ki her türlü fikriyat da nihayetü'n nihaye (sonun da sonunda) iktisadi temeller üzerine kurulur” (Yusuf Akçura).

1876 yılında Tatar bir burjuva ailesinin tek çocuğu olarak Kazan'ın Simbir şehrinde doğan Yusuf Akçura, Rusların Kırım'ı istilasından sonra dalgalar halinde ortaya çıkan Müslüman göçlerinin bir parçası olarak İstanbul'a gelmiştir.¹ Akçura, Harbiye'de tamamladığı eğitiminin ardından İttihatçılar ile teması sebep gösterilerek Fizan'a sürülmüş; Meşrutiyet sonrası İstanbul'a geri dönmüştür. Subay olarak milli mücadeleye katılan Akçura, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde fikirleriyle etkili olmuştur. Darülfünun'da ve Mülkiye Mektebi'nde ders veren Akçura, özellikle görüşlerini açıkladığı Türk Yurdu Dergisi'nin yanında Türk Ocakları ve Türk Tarih Kurumu'nun kuruluşunda bulunmuş, 1932 yılından ölünceye (1935) kadar Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin başkanlığını yürütmüştür. Ayrıca üç dönem İstanbul, bir dönem Kars milletvekilliği yapmıştır. Akçura'nın yaşamı Rusya'da ve Osmanlı Devleti'nde yaşanan önemli siyasal ve toplumsal değişimlerin içerisinde geçmiştir. Hayatı boyunca siyasetçi, akademisyen ve bir aydın olarak Türkçülüğün önde gelen savunucularından biri olmuştur. Ülken'e göre Akçura, Türkçülük tarihinde mevki olarak büyük bir yere sahiptir.²

* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi
E-posta: kakman@ankara.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9239-7866>

1 François Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura 1876-1935*, 4. Basım, (Çev. Alev Er.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005, s.15.

2 Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s.571.

1935 yılında vefat eden Akçura, *Osmanlı Saltanatı Müessesatının Tarihine Ait Bir Tecrübe, Muasır Avrupa'da Siyasi ve İctimai Fikirler ve Fikir Cereyanları, Üç Tarz-ı Siyaset, Siyaset ve İktisat, Rusya'daki Türk-Tatar Müslümanlarının Şimdiki Vaziyetleri ve Emelleri* gibi birçok eseri kaleme almıştır.¹ Bu eserler arasında özellikle Üç Tarz-ı Siyaset araştırmacılar tarafından ilgi görürken; bu çalışmada ele alınan *Siyaset ve İktisat* kitabı üzerinde yeterince bir inceleme yapılmamıştır. Siyasal partilerin yapısından, eğitim politikalarına, ekonomik bağımsızlığın kaybedilme sürecinden, yeni devletin hangi esaslar üzerine kurulması gerektiğine kadar çeşitli konuların yer aldığı kitap; hem Akçura'nın düşünceleri hakkında derinlemesine bir bakışı hem de Cumhuriyetin kuruluş dönemine ilişkin sosyal ve siyasi değerlendirilmeleri içermektedir.

Siyaset ve İktisat kitabında İstanbul'un *Mütareke Devrinde, İlk Ankara İhtisasatı (Algılamaları), Serbest Dersler, İntihabat (Seçimler) Arifesinde, İntihabat (Seçimler) ve Seneyi Devriye (Yıldönümü)* başlıklı altı bölüm bulunmaktadır. Kitap, Akçura'nın farklı zamanlardaki konuşmalarının bir araya getirilmesi ile oluşmuştur. Dönemin siyasi ve toplumsal olayları arasında kurtuluş yolu arayan bir aydınının düşünceleri kitapta epik bir anlatımla ifade edilmiştir. Ancak kitabın asıl önemli kısmı, siyaset ve iktisat arasındaki ilişkinin Osmanlı Devleti'nde yaşanan gelişmelerden hareketle açıklandığı bölümlerdir.

İlk baskısı 1924 yılında yapılmış olan kitap, Akçura'nın Türk Ocakları'nda verdiği konferanslar ve makalelerinin bir araya getirilmesi ile oluşmuştur. Kitapta bir yandan Akçura'nın işgal yıllarına olan büyük öfkesinin nedenleri, diğer yandan güncelliğini yitirmeyen çeşitli meseleler hakkında ufuk açıcı fikirleri yer almaktadır. Bu fikirlerin oluşum aşamasında İstanbul'da müttefik kuvvetleri bulunmakta, Lozan görüşmeleri sürmektedir. Diğer bir anlatımla Akçura tarihin Anadolu toprakları için karar verme aşamasında olduğu bir dönemin ruhunu yaşamaktadır.

Meselelere tarih nazarından bakan Akçura, ekonomik gelişmeleri açıklamalarının merkezinde tutan bir aydındır. İnsan neyi ararsa onu bulur der. Onun temel arayışı ise ekonomik bağımsızlıktır. Akçura, yaşamının hayal kırıklıklarını da çekinmeden itiraf eder. Bu hayal kırıklıklarından biri halkçılık ve milliyetçiliği memlekette kurulu siyasi yapılarda bulamamasıdır.

Dünyadaki siyasi ve ekonomik gelişmeleri yakından takip eden Akçura, Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecini kapsamlı bir şekilde tahlil etmiş, yeni kurulan devletin sahip olması gereken özellikleri bu tahlillerden yola çıkarak belirlemiştir. Dolayısıyla Akçura'nın fikir topoğrafyası dönemin koşullarına göre şekillenmiştir. Akçura, içinde yaşadığı memleketin krizlerinin kökenlerini tarihsel bir meto-

1 Nuri Yüce, "Akçura Yusuf", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları, 1989, s. 228-229.

doloji ile çözümlenmektedir. *Siyaset ve İktisat* kitabının amacı da farklı açılardan bir dönemin tüm iniş ve çıkışlarını gözler önüne sermektir.

Akçura, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ekonomik bağımsızlığı savunan Cevdet Paşa, Akyiğitzade Musa Beğ gibi bazı aydınların seslerinin kalabalığın gürültüsü arasında kaybolduğunu söyler. Görünen odur ki Akçura'nın fikirleri de başka gürültüler arasında tam anlaşılamamıştır. *Siyaset ve İktisat*, Akçura'nın sesinin biraz daha belirgin hale gelmesini sağlayan bir kitaptır. Kitapta Akçura'nın siyasetten ekonomiye birçok alanda Türk tarihine ışık tutacak savları bulunmaktadır.

Akçura'nın düşüncesinde ekonomik yapılar siyasetten önce gelir. Bir kavmin başka kavme bağıllılığının ilk olarak ekonomik alanda ortaya çıktığını, bu durumun devamında siyasal mahkûmiyetin oluştuğunu vurgular. Kültürel ve siyasal bağımsızlığı ekonomik açıdan bağımsız olmakla koşullandırır; Osmanlı memleketinde ekonominin çöküşünün nedenlerini açıklar. Yerli esnafın ve köylünün durumunu anlatır. Reji İdaresi ve Düyun-ı Umumiye'yi, Avrupa sermayesinin Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığını yok etmesi yolunda altın bir sehpa olarak görür. Küçük ve orta sermayenin çöküşünü açıklarken dönemin Osmanlı yöneticilerini sert bir dille eleştirir. Özellikle İstanbul'daki gelişmeler Akçura için çarpıcıdır. Sahil şeridindeki mülkler yabancıların ellerine geçerken, Anadolu köylüsünün fakirlik derecesi her gün artmaktadır. Bu süreç içerisinde Anadolu halkı gündelikçi haline gelmiş, günü gününe yaşayan bir proletere dönüşmüştür.

Akçura'nın düşünce yapısında millet hâkimiyeti önemlidir. O'na göre saltanat, millete hükümet birbirinden ayrı hatta biri diğeri zıt bir nitelik göstermektedir. Saltanat sisteminde hükümet padişahla onun etrafında toplanmış muayyen bir zümrenin temsilcisinden ibarettir. Nitekim bu yapıda devlet denildiğinde mülkün sahibi sayılan padişah ve onun kulları sayılan devlet erkânı akıllara gelmektedir. Akçura saltanat sistemine yönelik eleştirilerini toplum gözlemi ile derinleştirir. Memlekette saltanat mensupları dışında memurlarının sefalet içinde olduğu, dul ve yetimlerin sayısının arttığı bir ortamın bulunduğunu aktarır. Sultanın ve etrafındakilerin hâkimiyetini sürdürebilmek için askerî güce ihtiyaç duyduğunu ve bu gücün de Yeniçeriler ile sağlandığını söyler. Saltanat ve asker arasındaki ilişkileri ganimetlerin paylaşımı üzerinden açıklar. Osmanlı'nın harp siyasetini ise hâkim sınıfın şartlarını devam ettirmenin bir aracı olarak tanımlar. Benzer şekilde toplanan vergilerin de aynı amaca hizmet ettiğini savunur. Tüm bu gerekçelerle kitapta Osmanlı idare tarzını oldukça sert eleştirir.

Akçura'nın düşüncesine göre Avrupa sermayesinin gayrimüslim tebaa üzerinden Osmanlı memleketinde güç kazanması derin etki bırakmıştır. Akçura, Osmanlı idaresinin bu durumla birlikte geçirdiği dönüşümü dönemin kurumları ve memurları üzerinden açıklamış, kurumların raporlarının dahi zaman içerisinde

Fransızca yazılır hale geldiğini belirtmiştir. Avrupa sermayesine dayalı yönetim tarzının beraberinde getirdiğini bu durumun sonucunda saltanatın artık Saray ve Babıali’de olmadığını, bankalara ve şirketlere geçtiğini ileri sürmüştür.

Akçura, devletin ve milletin başına gelen en büyük felaketi Avrupa sermayesi olarak görür. Çünkü “bu sermaye Anadolu insanını boğaz tokluğunu çalıştırabilecek iş hayvanı” haline getirecektir. Akçura daha veciz bir ifade ile memleketin ruhsuz bir ceset haline dönüştürüleceğini söylemektedir. Avrupa sermayesinin bu amaç doğrultusunda temel avantajı halkı midesinden yakalamasıdır. Akçura’ya göre aç insan yumuşak hamur gibi istenilen kıvama sokulabilecektir.

Akçura dönemin birçok siyasal aktörünü eleştirir. Bunlardan biri mebuslardır. Mebusların durumunu yapılan seçimlerle birlikte açıklamaktadır. Seçilenlerin halka ilan edilmiş açık bir fikir veya programa göre seçilmediğini vurgulamıştır. Bu şartlar altında seçilen mebusları ise makine mamulü mebuslar *olarak* nitelmiştir. Bu mebusların seçilmesi sürecini ise “bir takım bağlarla yekdiğerine eklenmiş, bazı şahsi veya umumi münasebetlerle dışı çarhları birbirine geçmiş kuvvetli büyük ve karışık bir intihab makinesi vardı ki o meb’usları yapıp yapıp ortaya atıyordu” şeklinde açıklamıştır. Akçura’ya göre öylesine beklenmedik kişiler olan bu mebuslar âdeta örnek yavrusu çıkaran tavuk kadar şaşırılmış bir haldedir. Akçura mebusların yanında dönemin mandacı görüşlerine sert bir üslupla karşı çıkar. Bu görüşleri savunan kişilerin kişisel menfaatleri nedeniyle memleketin bağımsızlığından vazgeçtiğini vurgular. Devlet memurlarının durumunu da izah eder. Memurların ya açıkta kaldığını ya da azledildiğini belirtir. Bir başka eleştirisi ise Osmanlı münevverine yöneliktir. Onların paşa konaklarına mensup olduğunu söylerken temel amaçlarının hizmet edecek sınıf, mensup olacak kapı aramak olduğunu ileri sürer.

Akçura’ya göre 18. yüzyılda büyük sermaye ve sanayinin Avrupa’daki hızı, Osmanlı memleketinde önemli sonuçlara yol açmıştır. Akçura’nın bağımsızlık yolunda şiddetle karşı çıktığı ekonomi politikası, kapandaki yem olarak gördüğü borçlanmadır. Çünkü ona göre II. Mahmut dönemi ile başlayan borç alma, zaman içerisinde gelir kaynaklarının yönetiminin elden çıkması ile sonuçlanmıştır. Borçlanmanın ekonomik bağımsızlığı sona erdirdiğini savunan Akçura’nın eleştirilerinin diğer yönü borçlar ile yapılanlardır. İstanbul yaşamının ihtişamı mimari yapılar ile kendini gösterirken, taşrada köylünün üzerindeki artan vergi yükünün ve idari bozulmaların devletin çöküş yıllarını çağırdığını savunur. Akçura’ya göre kapitülasyonlar, borçlanma vb. ekonomik gelişmeler ile birlikte 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde Osmanlı ekonomisi Avrupa sermayesinin ve onların memlekette memurları haline gelen Hristiyan tebaanın hüküm ve nüfuzu altına geçmiştir.

Akçura, Osmanlı Devleti’nin yaşamış olduğu tüm bu gelişmeleri bir anın sonuçları değil zaman içerisindeki gelişmeler zinciri olarak görür. Bu nedenle de

ekonomik bağımsızlığı siyasal bağımsızlığın ön koşulu olarak kabul eder. Yeni Türk devletinin de askerî zaferlerin yanında özellikle ekonomi alanında zaferler kazanması gerektiğini söyler. Bu nedenle yeni meydan muharebesinin ziraat, sanat, ticaret sahası olduğunu belirtir. Kurulacak devletin bağımsız ve müreffeh milletler arasında ancak böyle yer edinebileceğini savunur.

Akçura, “*Kavimlerin, milletlerin ilerleme ve gelişme sebep ve etkenleri nedir?*” şeklinde yönelttiği soru ile Batı ve Doğu arasındaki medeniyet üstünlüğü tartışmalarına değinir. Geniş bir kesimin medeniyet bakımından Doğu’nun Batı’dan aşağı olduğunda ittifak ettiğini belirtir. Medeniyetin görünür durumda olan unsurlarında Batı’nın üstünlüğünü kabul eden Akçura, manevi medeniyet bakımından benzer üstünlüğün olmadığını söyler. Akçura bu noktada konunun ihtilafli bir mesele olduğunu, kestirip atılmaması gerektiğini belirtir. Ayrıca bir medeniyeti aşağı-yukarı veya ileri-geri olarak nitelendirmenin hangi ölçüye göre yapıldığının net olmadığını ifade eder.

Akçura kurtuluşu Türkçülükte gören bir aydındır. O, Türkçülüğü emperyalist ve demokratik olarak ikiye ayırırken; kendisini demokratik tarafta konumlandırır. Demokratik Türkçülüğün temel özelliğini milliyet esasına dayandırır, bu esas her milletin hakkı olarak görür. Demokratik Türkçülüğü hakkı ve halkı seven bir anlayış olarak açıklar. Akçura’nın düşüncesindeki özgünlüğünün bir yönü Türkçülüğün yaşamsal gerçeklerden ve ekonomik şartlardan doğmuş olduğunu kabul etmesidir. Türkçülüğün Osmanlı içindeki Türk halkını belli bir yöne çevirme amacı taşıdığını savunur. Siyaset ve iktisat arasındaki ilişkiyi çözümlenerek ekonomik ilişkilerin önemini vurgulamaktadır. Türkçülük fikrinin temelini de bu ilişkilerde görmektedir. O’na göre Türkçülük fikrinin kökeninde ekonomide mağlup olmayan bağımsız bir millet halinde yaşama arzu ve ihtiyacı bulunmaktadır.

Akçura’ya göre her devrin bir medeniyet tarzı bulunmaktadır ve o tarzdan uzak kalınmamalıdır. O’na göre Osmanlı Devleti’nin devrin medeniyetinden geri kalmasının temel nedeni eğitim ve öğretim sisteminden kaynaklanmaktadır. Eğitim ve öğretim sisteminin en önemli sorunu ise cihana sırf destansı ve edebi noktadan bakmasıdır. Akçura, “*Biz ihtiyarlar cihana nasıl bakıyorsak çocuklarımıza dünyayı öyle göstermek istiyoruz*” sözleriyle eğitim sisteminin yöntemini eleştirir. Eğitim sisteminin içeriğine yönelik eleştirilerinde ise mekteplerde çocuklara destansı ve edebi şeyler öğretildiğini, bu yüzden eğitimin eksik kaldığını ifade eder. Çözüm olarak manevi ve iktisadi eğitimin birlikte verilmesi gerektiğini savunurken, ikincisini ilkinin tercih etmektedir. Akçura demokrasi için halkın eğitim ve öğretimini önemli görmektedir. Bu nedenle serbest ve ücretsiz eğitim için dersler vermiştir. O’na göre herkes demirci, elektrikçi olamaz; fakat biraz hukuktan, ekonomiden ve siyasal meselelerden anlamalıdır.

Kitabın önemli savlarından biri siyasal partiler üzerinedir. Akçura, siyasal partileri sınıf ve zümreleri programlaştırma aracı olarak görür. Akçura'ya göre siyasal partiler, maddi menfaatlere dayanılarak oluşmaktadır. Bu nedenle her memleketin siyasal farklılığının sosyal sınıflarının haritası ile eş olduğunu söyler. O'na göre eğer siyasal partiler belirli sınıfları temsil etme gücü ortaya koyamazlarsa başarı kazanamazlar. Akçura bu saptamalarını İttihat ve Terakki ile İ'tilaf ve Hürriyet Fırkası'nın² karşılaştırması ile örneklendirir. Karşılaştırmada tüccarların ve sermaye sahiplerinin gücünü önceler. İttihat ve Terakki Fırkası'nı Türk burjuvazisinin temsilcisi olarak tanımlar. İ'tilaf ve Hürriyet Fırkası'nın ise hangi sosyal sınıfı temsil ettiğinin net olmadığını belirtir. O'na göre bu durum firkanın kurum-sallaşma aşamasında olmasından kaynaklanmıştır.

Akçura kitapta farklı sınıf tanımları yapar. Osmanlı toplumunun sınıf yapısını analiz ederken ise şehirli ve köylü ayrımını ekonomik temelde; dini ve millî sınıfları ise İslam ve Hristiyan tebaaya göre kategorileştirir. O'na göre Türkiye'de sınıflar küçük mülk sahibi köylü ziraatçılar, orta ve büyük çiftlik sahipleri, şehir esnafları ve tüccarlardan oluşmaktadır. Siyasal partilerin sermaye sınıfı ile olan ilişkisini, hangi sınıfın hangi parti yapısını tercih edeceğini belirterek gösterir. Küçük mülk sahibi köylü ziraatçılar ile şehir esnaf ve tüccarının bir kısmının demokrat fırkaya; orta ve büyük çiftlik sahipleri ile şehir esnaf ve tüccarının diğer kısmının nasyonal liberal fırkaya eğilimli olduğunu belirtir. Akçura bir demokrat fırka mensuplarının şehir ve köylerde yaşayan küçük ve aracı sermayedarlarına temsilcisi olarak görmektedir. Onlar için özel mülk önemli ve dokunulmaz bir nitelik taşımaktadır. Nasyonal liberallerin oluşturduğu firkaları ise tipik bir burjuva fırkasıdır. Bu firkada askerî ve mülki memurlar, Müslüman tüccarlar ve Müslüman mülk sahipleri yer almaktadır. Akçura, Almanya ve İngiltere gibi farklı ülkeleri incelerken sosyalist firkalarının da varlığına değinmektedir. Fakat Türkiye için yaptığı analiz de bu firkanın gelişimine yer vermemiştir. Çünkü O'na göre sosyalist ve komünist firkalar büyük sanayi ortaya çıktığında var olmaktadır. Akçura'nın Osmanlı toplum yapısı ve siyasi parti tipolojisi üzerine yaptığı bu karşılaştırmalı değerlendirme oldukça önemlidir.

Kitapta, Akçura'nın tarihin önemine yönelik sözleri oldukça etkileyicidir. O'na göre tarih, soyut gerçekleri öğrenmek için incelenmez. Tarihin asıl değeri mensup olduğumuz toplumun menfaatlerine yöneliktir. Diğer bir anlatımla geçmiş, bugün ve gelecek için anlamlıdır. O, yaşam kervanının geride kalanları beklemeyeceğini savunur. Tarihin olağan akışına karşı hareket edilmesi durumunda hüsrandan başka sonucun alınmayacağını ifade eder. Kitap incelememizi Akçura'nın "*Suyun cereyanına karşı yürünebilir, fakat tarihin cereyanına karşı yürünemez.*" sözü ile

2 Hürriyet ve İtilaf Fırkası yazar tarafından kitapta İ'tilaf ve Hürriyet Fırkası şeklinde kullanılmıştır.

bitirmenin, kitabın temel vurgusunu ortaya koymak bakımından yararlı olacağını düşünüyoruz.

KAYNAKÇA

- Akçura, Yusuf, *Siyaset ve İktisat*, Ötüken Yayınları, 3. Baskı, (Haz.: Erol Kılınç), İstanbul, 2020.
- Georgeon, François, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura 1876-1935*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 4. Baskı, (Çev.: Alev Er), İstanbul, 2005.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017.
- Yüce, Nuri, “Akçura Yusuf”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. 2, İstanbul, 1989, ss. 228-229.